

А. В. Гоменюк (Дніпро)

САМОРОЗКРИТТЯ СМІХОВОЇ СТИХІЇ В РОМАНІСТИЦІ
РЕНЕСАНСНОЇ АНГЛІЇ: ПЕРЕДУМОВИ ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЇ
В СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ

При усвідомленні невіддільності текстової реальності від комунікативної дійсності, яким задається домінанта саморефлексії сучасної культури, концептуалізована як *afterpostmodernism*, фрагменти невизначеності, що все ще залишаються в науковій картині формування роману, пов'язуються із нерозкритістю вже виявленого ним – означеного в історико-культурному поступі – діапазону поетикальних втілень діалогізму, визнаного основоположним принципом жанрової естетики.

Пробудження цього джерела проблематизації становлення романного жанру в його метадискурсі відбувається на фоні філософсько-гуманітарного нововідкриття смислотворного ресурсу комунікації, яке ініціює самооновлення посттрадиціоналістської свідомості наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. (М. Фуко, Е. Левінас, Г. Габермас, В. Фурс, В. Біблер), і в контексті виявлення множини романотворних форм комунікативно-діалогічної взаємодії в новітніх наукових ретроспекціях жанрового генезису (Л. М. Андрєєв, О. М. Михайлов, Г. К. Косиков, Н. Т. Пахсар'ян), що спрямовуються на критичну ревізію його спрощено-поступальних моделей, орієнтованих на визначення роману як «втіленої діалектики», сформульоване Г. Гегелем. На перетині означених векторів розбудови романного метатексту стають очевидними його два взаємопов'язані «факти», визначальні для подолання фрагментарності уявлень про «жанрову ідентичність» роману (Ж.-М. Шеффер), сформованих на діалогічних засадах. По-перше: усвідомлюваний потенціал поетологічного розкриття романної діалогічності, теоретично обґрунтованої М. М. Бахтіним, не вичерпується способами її проявлення, встановленими у бахтінській версії історичної поетики жанру і генетично пов'язаними із традицією карнавалу. По-друге: визначення спектру поетикальних маніфестацій жанрового діалогізму потребує і встановлення інших – щодо карнавалізації художньої свідомості – способів естетичного оформлення «внутрішнього» і «зовнішнього» діалогу, які завдяки універсальності роману неминуче проявляються на лініях його генезису, і вироблення методологічних підходів, що забезпечать з'ясування зрушень комунікативної структури літературно-творчого саморозкриття «Я» на історико-культурних «кордонах», де формуються перехідні романні різновиди.

При оновленні диспозиції вивчення роману, яке обумовлюється усвідомленням потреби встановлення співвіднесеності романної діалогічності з «перехідністю» жанру, в епіцентрі проблемного поля історико-теоретичної й історико-літературної рефлексії його формування залишається його ренесансний етап, вже до певної міри прояснений у розгалуженості векторів жанрового самооновлення, прокладених у континентальній Європі і на Британському архіпелазі, але все ще не визначений у сполученні виявлених ліній романотворення.

Збереження такого осередку літературознавчої думки, націленої на визначення історичної логіки становлення роману, забезпечується змінами її інтердискурсивного середовища, що відбуваються у філософсько-гуманітарному просторі сучасності. По-перше, це доведення укоріненості діалогіки на традиціоналістському ґрунті особистісного самоусвідомлення, які були здійснені постнекласичною філософською рефлексією в ході охоплення граничного досвіду комунікації (Е. Левінас, В. Біблер) і розкрились у їх міждисциплінарній значущості при осмисленні шляхів діалогізації світосприйняття, прокладених ренесансно-гуманістичною культурою (Л. М. Баткін, О. В. Родний). По-друге, звернення сучасної гуманітаристики до комунікативного арсеналу традиційної риторики, нововідкритого при осмисленні її як тропологічної естетики (О. Ф. Лосєв), сприйнятої Відродженням в її інструментарії комунікативно-діалогічної взаємодії. По-третє, зосередження наукових розвідок сьогодення, покликаних пояснити способи долучення риторичних витоків романного жанру до формування його діалогічності на тих трансформаціях «готового слова» (О. М. Веселовський) традиціоналізму, що розпочалися при перетворенні романічної поетики в добу Ренесансу і проявились у їх культуротворчій ролі при бароковому розкритті жанрової універсальності (О. В. Михайлов).

Актуальним завданням на шляху встановлення траєкторії переходу від «першої» до «другої» (П. О. Грінцер) епохи роману є і з'ясування форм вираження комічного в англо-ренесансній романістиці, заснованій у жанротворних новаціях Джона Лілі (John Lyly, 1554–1606), Філіпа Сідні (Philip Sidney, 1554–1586), Роберта Гріна (Robert Greene, 1560–1592), Томаса Лоджа (Thomas Lodge, 1558–1625), Томаса Неша (Thomas Nashe, 1567–1601) та Томаса Делоні (Thomas Deloney, 1543?–1600?). Долучивши в добу Єлизавети I (1558–1603) літературу Англії, позбавлену власної романічної традиції, до її загальноєвропейського пізньотрадиціоналістського переосмислення, ці творчі експерименти втілилися в національно-історичну романну модифікацію, яка все ще сприймається як чи не найбільш дискусійний прояв «перехідності» ренесансного етапу становлення жанру завдяки інерції впливу амбівалентного жанрового статусу, що був наданий їй у довготривалій, розпочатій на межі XIX–XX ст. при подовженні «стартової

смуги» англійського роману до «століття Шекспіра» боротьбі ідей його «старту» (Ж. Жюссеран) та «фальстарту» (Дж. Найт) в епоху Відродження. Визначальна для надання англо-ренесансній романістиці проблематичної позиції в метадискурсі романного жанру, характеристика її «як експерименту, який не відбувся»

(Е. Бейкер) сходить до того горизонту «перед розуміння» (Г.-Г. Гадамер) жанрового генезису, що передбачав пошук «передвість» novel, насамперед сміхових витоків реалістичності, задекларованих як основоположні для нього просвітницьким самовизначенням роману як «комічного епосу» (comic epic Г. Філдінг), на шляхах перетворення romance, прокладених романістами елизаветинцями, а відтак, призив до визнання жанротворної значущості лише нешівської новації, зведеної до варіації пікарески.

Понадстолітній пошук відповіді на “питання про елизаветинський роман”, інспіроване наприкінці ХІХ ст. Ж. Жюссераном – його нововідкривачем для літературознавства і поставлене на початку ХХ ст. Е. Бейкером, ознаменувався усвідомленням обмеженості літературознавчого поля огляду історично першого – для Англії – романного різновиду, яка обумовлюється сприйняттям динаміки його генезису крізь призму структур, визначальних для усталених варіантів жанру. Невідповідність методологічного інструментарію, розробленого в руслі орієнтації на «довготривалі» періоди жанрового становлення, логіці його «перехідних» стадій була засвідчена і безплідністю спроб ретроспективного накладання на романістику шекспірівських часів, при розгляді її в діахронії формування жанру, ознак англійського роману Просвітництва (Е. Бейкер, А. Кеттл, М. Шлаух, Д. М. Урнов), і марністю намагань розкрити жанротворні принципи англо-ренесансної романної модифікації в понаджанровому синхронічному контексті оформлення наративів Ренесансу (В. Девіс, П. Селзмен). Тим самим інспірувалася спрямованість вивчення великої наративної форми ери Єлизавети І на встановлення її «жанрової ідентичності» (Ж.-М. Шеффер) на засадах історичної поетики.

Ініційований у 1990-х рр. літературознавцями-«зарубіжниками» Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, такий підхід до дослідження романістики «століття Шекспіра» відкрив її для українського літературознавства, означивши перспективу наближення до розуміння тих естетичних принципів та поетологічних орієнтирів літературно-творчої діяльності, що уможливили укорінення романного жанру в Англії саме натеренах її ренесансної культури. Просуваючись цим шляхом, професор кафедри зарубіжної літератури ДНУ Л. Я. Потьомкіна та її учні – Л. П. Привалова, Т. І. Власова, Л. Р. Никифорова, О. М. Склярова, Н. М. Торкут та Н. І. Власенко – пов'язали відхід від романічної поетики, здійснений

фундаторами англо-ренесансної романістики, із переглядом традиційно-романного співвіднесення жанрового, стильового й авторського начал літературної творчості, який розгорнувся в індивідуально-авторську довільну комбінацію усталених форм художньо-словесного творення, що ознаменувала оновлення його естетичних критеріїв, запроваджених традиціоналістським романом. У ході розгляду низки авторських варіантів романістики ренесансної Англії (Т. І. Власова, Л. Р. Никифорова, О. М. Складарова, Н. М. Торкут), окреслення ескізу її внутрішньожанрової типології (Л. П. Привалова) та встановлення конфігурації

взаємодії на її теренах маньєризму і бароко (Л. Я. Потьомкіна) така діалогізація «готового слова» традиціоналізму означилась у стверженому нею ренесансно-маньєристичному пріоритеті індивідуально-авторського стилю. При реконструкції формування роману шекспірівської доби (Н. І. Власенко) індикатор авторства, який охопив його жанровий і стильовий виміри у «мистецтві манери», розкрився як фактор жанротворення, що забезпечив розгортання його модальної домінанти, заданої архітекстом риторики, в діалогічну співвіднесеність модальних і тематичних жанрових параметрів, основоположну для романного жанру.

Зв'язок діалогічності роману із його риторичними джерелами, встановлений у цьому полі огляду англо-ренесансної романістики, був означений у ньому й у способах проявлення, які задаються комічним модусом літератури, що постав невід'ємним складником художньої реальності, в більшій мірі співвіднесений із ренесансно-гуманістичною настановою на возз'єднання ідеалу і дійсності, ніж із карнавальним «очудненням» її «традиційно-серйозного» сприйняття, але залишився нерозкритим у формах його вираження, а відтак – і в його жанрово-генетичній функціональності, потребує подальшого поглибленого вивчення. Визначення в його руслі особливостей долучення сміхової стихії до поетологічного оформлення англійського роману Відродження дозволить не лише конкретизувати конфігурацію сходження в ньому двох сфер естетичного саморозкриття діалогізму – трансісторичного формування романного жанру та становлення художньої свідомості Ренесансу. але й уточнити траєкторію жанрового руху від традиціоналізму до історизму.